

راهبردهای تأمین کالاهای اساسی در شرایط تحریم

نسبیه زارعی^۱

چکیده

وجود تحریم‌های اقتصادی و غیراقتصادی و شیوع ویروس کرونا از یک سو و از سوی دیگر، تحریم مبادلات نفتی و هرگونه خرید مواد پتروشیمی از ایران به‌عنوان بزرگ‌ترین منبع درآمد ارزی کشور، سبب کاهش ارزش و محدودیت عرضه ارز در کشور گردیده است. بنابراین تأمین کالاهای اساسی از طریق تجارت خارجی با مشکل بزرگی روبرو شده است. همچنین از دیگر آثار کمبود ارز که بر تأمین کالاهای اساسی مؤثر است را می‌توان چندنرخ بودن ارز، کاهش تنوع و دسترسی کشور به تمام کالاهای موجود در دنیا نیز نام برد. مواردی دیگری مانند عدم وجود مدیریت کارآمد در تقاضای داخلی کالاهای اساسی، عدم توانمندسنجی و اعتبارسنجی شرکت‌های تجاری توسط سازمان‌های دولتی و عدم وجود شبکه توزیع و فروش به‌صورت کارآمد، از دلایل عدم موفقیت در واردات کالاهای اساسی و تأمین امنیت غذایی می‌باشد. در این راستا، بهتر آن است که بانک مرکزی، وزارت صمت و سازمان جهاد کشاورزی در جهت تجارت کارآمدتر و مؤثرتر در تأمین امنیت غذایی و کالاهای اساسی اقدام‌های ذیل را در دستور کار خود قرار دهند: «تعیین مقدار سالانه صادرات و واردات هر کالا، بر اساس تولید و مصرف کشور و مدیریت تقاضای داخلی؛ پیگیری و مجازات فسادهای صورت گرفته ناشی از تخصیص و تأمین ارز دولتی؛ توانمندسنجی و اعتبارسنجی شرکت‌های تجاری در راستای میزان وفاداری آنان به تعهدات درخصوص تجارت با ارز دولتی و درنهایت استفاده از سایر معادله‌ها مانند معادلات تهاتری، موازی، جبرانی، انتقالی جبرانی سه‌جانبه و قراردادهای تسویه‌ای در تجارت کالاهای اساسی».

واژگان کلیدی: تحریم، درآمد ارزی، کالاهای اساسی، واردات و صادرات.

مقدمه

شورای امنیت سازمان ملل متحد با هدف بازگرداندن صلح و امنیت بین‌المللی و طبق منشور سازمان ملل توانایی مجازات و یا تحریم هر رژیم مخالف با اهداف ذکرشده را دارد. از سال ۱۹۶۶ این شورا ۳۰ رژیم را تحریم کرده است. رژیم‌های تحت تحریم شورای امنیت شامل: رودزیای جنوبی، آفریقای جنوبی، یوگسلاوی سابق، هائیتی، عراق، آنگولا، رواندا، سیرالئون، سومالی و اریتره، اریتره و اتیوپی، لیبیا، جمهوری دموکراتیک کنگو، ساحل عاج، سودان، لبنان، جمهوری دموکراتیک کره،

جمهوری اسلامی ایران، لیبی، گینه بیسائو، جمهوری آفریقای مرکزی، یمن، سودان جنوبی و مالی و همچنین علیه داعش و القاعده و طالبان می‌باشند. تحریم‌های شورای امنیت در پی دستیابی به اهداف گوناگون، اشکال مختلفی دارد. این اقدامات از مجازات‌های جامع اقتصادی و تجاری گرفته تا اقدامات سخت‌گیرانه‌تر مانند تحریم تسلیحاتی، ممنوعیت سفر و محدودیت‌های مالی یا کالایی بوده است.

در بیشتر اوقات تحریم‌ها به‌صورت تحریم غذا و دارو به‌دلیل تحت فشار قراردادن رژیم مورد نظر است. به عبارت

جهان در نظر گرفته شود، اما آیا عده محدودی از افراد در کشوری متفاوت با فرهنگ و اهداف متفاوت صلاحیت و توانایی قانون‌گذاری برای کل مردم دنیا را دارند؟ در ۴۰ سال اخیر آمریکا تحریم‌های مختلف با بهانه‌های گوناگون علیه ایران اعمال کرده است. در چهار سال اخیر با ریاست جمهوری دونالد ترامپ این تحریم‌ها شدت بیشتری یافته است که شامل شرکت‌ها، سازمان‌ها، نهادها و شخصیت‌های مختلف می‌باشد. در ادامه، انواع تحریم‌های اعمال شده علیه ایران به صورت کلی ذکر شده است.

دیگر، شورای امنیت تحریم را جهت حمایت از صلح، جلوگیری از تغییرات غیرقانونی، محدود کردن تروریسم، حمایت از حقوق بشر و منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای اعمال کرده است، اما سؤال بزرگی که در اینجا مطرح می‌شود قانون مدنظر چیست و توسط چه افرادی به وجود آمده است؟ برای پاسخ به این سؤال بهتر است به تعریف واژه قانون بپردازیم؛ مجموعه قواعد و مقررات حاکم در اجتماع که به ایجاد نظم بین افراد و سکنه یک اجتماع می‌پردازد، قانون گفته می‌شود. بنابراین منطقی به نظر می‌رسد که قانون مدنظر شورای امنیت با جامعه کل مردم

جدول ۱: انواع تحریم علیه ایران

توضیحات	موارد تحریم
صادرات، فروش، تأمین یا انتقال کالاهای نظامی و فناوری به ایران، یا به مقاصدی که در نهایت برای استفاده در ایران یا به نفع ایران است، ممنوع است. همچنین تهیه این اقلام از ایران ممنوع است.	۱ تحریم اسلحه
مواردی که می‌تواند در پردازش مجدد، فعالیت‌های مربوط به غنی‌سازی یا مربوط به آب‌سنگین نقش داشته باشد. برای خرید، واردات یا حمل‌ونقل این اقلام از ایران مجوز قبلی نیز لازم است، خواه منشأ آن‌ها ایران باشد یا خیر.	۲ موارد مربوط به هسته‌ای و موشکی
ممنوعیت در فروش، تأمین یا انتقال یا صادرات نرم‌افزار برای ادغام فرآیندهای صنعتی مربوط به برنامه هسته‌ای، نظامی و موشکی باستیک ایران به «شخص ایرانی» یا شخص یا مقصد دیگری که در نهایت این موارد برای استفاده در ایران است، مجوز قبلی لازم است. همچنین در صورت ارائه کمک‌های فنی مرتبط، کمک‌های مالی و خدمات دلالی، باید ممنوعیت‌ها مشخص باشد.	۳ نرم‌افزار برنامه‌ریزی منابع سازمانی
مجوز قبلی برای فروش، تأمین یا انتقال یا صادرات گرافیت و فلزات یا شبه‌فلزات مانند آلومینیوم و فولاد به «شخص ایرانی» یا شخص دیگری یا مقصدی که در نهایت اقلام مورد استفاده در ایران است، لازم است.	۴ گرافیت و فلزات یا شبه‌فلزات
ممنوعیت برقراری رابطه با «یک فرد ایرانی» است که به آن‌ها امکان می‌دهد در فعالیت‌های استخراج اورانیوم و تولید یا استفاده از مواد هسته‌ای شرکت کنند.	۵ تحریم فعالیت‌های تجاری
صادرات، فروش، عرضه یا انتقال کالا و فناوری که ممکن است برای سرکوب داخلی به ایران یا به مقاصدی که در نهایت در ایران استفاده می‌شوند، ممنوع است.	۶ تجهیزات داخلی که ممکن است برای سرکوب داخلی استفاده شود
صادرات، فروش، عرضه یا انتقال کالا و فناوری که عمدتاً برای استفاده در نظارت یا رهگیری ارتباطات اینترنتی یا تلفنی به ایران یا سایر مقاصدی که در نهایت برای استفاده در ایران هستند، ممنوع است.	۷ تجهیزات که ممکن است برای نظارت و رهگیری استفاده شود
برای صادرات یا انتقال هواپیماها و شناورها و تجهیزات و اجزای مربوطه به ایران، مجوز لازم است.	۸ اقدامات محدودکننده در مورد کنترل صادرات یا انتقال هواپیما و شناورها
برای ترانزیت کالا از طریق انگلیس یا ترانزیت کالا در انگلیس با هدف صادرات مجدد به ایران، مجوز لازم است.	۹ کنترل ترانزیت
شامل ممنوعیت در هر نوع تحریم مالی می‌باشد.	۱۰ تحریم‌های مالی

مأخذ: www.gov.uk

راستای تأمین امنیت غذایی و کالاهای اساسی در داخل کشور چیست؟ در این راستا پس از تعریف امنیت غذایی به مقایسه تجارت ایران با تجارت کشورهای مالزی، سنگاپور و هندوستان به عنوان کشورهای پیشرو در اقتصاد و کشاورزی در قاره آسیا و کشور پاکستان به دلیل داشتن شرایط مشابه در بخش کشاورزی، پرداخته شده است. در مرحله بعد با توجه به نظرات بخش خصوصی و دولتی عوامل مؤثر بر تجارت در کالاهای اساسی گزارش شده است. در نهایت پس از بیان ملاحظات امنیت اقتصادی، جمع‌بندی و راهکارهای پیشنهادی ارائه خواهد شد.

۱. کالاهای اساسی و تجارت بین‌الملل

بر اساس تعریف بانک جهانی^۱، در دسترس بودن غذا و توانایی دسترسی هر فرد به آن را امنیت غذایی می‌گویند. به علاوه امنیت غذایی، بنابر تعریف سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد^۲ بیان‌کننده این امر است که تمامی مردم در تمام اوقات دسترسی فیزیکی و اقتصادی به غذای کافی، بی‌خطر و مغذی برای یک زندگی فعال و سالم داشته باشند. همچنین اقلام و کالای اساسی شامل کالاها و محصولات است که یک فرد برای داشتن زندگی سالم نیازمند استفاده از آن‌ها به صورت پایدار و ممتد می‌باشد به عبارت دیگر، می‌توان گفت در صورت دسترس بودن اقلام اساسی در یک جامعه، امنیت غذایی در آن جامعه برقرار خواهد بود. با توجه به آنچه گفته شد، تأمین امنیت غذایی و کالاهای

بیش از ۱۶۵ مورد تحریم علیه ایران اعمال شده است که تمامی آن‌ها زیرمجموعه تحریم‌های ذکر شده در جدول س (۱) می‌باشد. با وجود آن که تحریم غذا و دارو در موارد فوق ذکر نشده است، اما پیچیدگی تحریم‌های ایالات متحده مانع تجارت بسیاری از بانک‌ها، شرکت‌ها و کشورها حتی در موارد مورد معافیت با ایران شده است. چراکه تخلفات ناشی از آن سبب مجازات و تحریم‌های مالی بالایی توسط سیستم‌های مالی مهم آمریکایی خواهد شد. بنابراین بسیاری از شرکت‌های حمل‌ونقل خارجی و بیمه‌ها تمایلی به ارائه کشتی یا پوشش سفرها، حتی برای تجارت مجاز ندارند. در نتیجه می‌توان گفت ایران در تحریم غذا و دارو نیز قرار دارد. این تحریم‌ها حتی در دوران شیوع ویروس کرونا نیز شکسته نشدند و همین امر سبب ایجاد اختلالات در مسیر درمان بیماران کرونایی و بیماران خاص شده است.

وجود تحریم‌ها، شیوع ویروس کرونا در شرایط بد و نامطلوب اقتصادی سبب ایجاد چالش در مسیر تأمین امنیت غذایی در کشور شده است و علی‌رغم درخواست نمایندگی هیئت ایران در سازمان ملل همچنان تحریم‌های غذا و دارو علیه کشور ادامه دارند. بنابراین هدف در این گزارش بررسی مسیرهای تأمین امنیت غذایی با تأکید بر کالاهای اساسی در شرایط شیوع ویروس کرونا است. آیا امکان تأمین امنیت غذایی با استاندارد جهانی در کشور وجود دارد؟ می‌توان اثر تحریم‌ها را در تجارت کالاهای اساسی از بین برد؟ بهترین عملکرد در

1. world Bank

2. Food and Agriculture Organization

جهت پاسخ‌گویی به تقاضا صورت پذیرد. کشوری را در نظر بگیرید که برای تأمین مصرف داخل نیازمند کالاهای اساسی می‌باشد. به‌عنوان مثال، کشور امارات پس از قطع روابط خود با عربستان به‌شدت نیازمند واردات کالاهای اساسی در کمترین زمان ممکن مانند شیر و فرآورده‌های لبنی شد. بنابراین کالاهای اساسی به‌دلیل اهمیت آن‌ها در سبد خانوارها و فسادپذیری بالایی که دارند مسئله زمان در تجارت و به‌خصوص در تجارت بین‌الملل بیشتر مدنظر قرار می‌گیرد. در ادامه برای بررسی بیشتر تأثیر نوع تجارت بر تأمین کالاهای اساسی و ارائه راهکارهایی در راستای تأمین کالاهای اساسی در شرایط تحریم، به مقایسه تجارت کشورهای مالزی، سنگاپور و هندوستان با کل جهان، به‌عنوان کشورهای پیشرو در اقتصاد و کشاورزی در قاره آسیا و کشور پاکستان به‌عنوان داشتن شرایط مشابه با ایران در بخش کشاورزی پرداخته می‌شود.

اساسی در یک راستا قرار دارند. بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و با استناد به اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران کالاهای اساسی شامل: برنج، گندم، سیب‌زمینی، روغن نباتی، شکر، کره، جو، محصولات حیوانی مانند گوشت، شیر، تخم‌مرغ، پنیر، ماست و انواع میوه است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷).

از سوی دیگر تجارت به‌معنای داد و ستد به قصد سود بردن است. در این راستا باید تعادل عرضه و تقاضا بین طرفین معامله به‌وجود بیاید که تجارت صورت پذیرد. عوامل مؤثر بر تجارت بین‌الملل را می‌توان شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... در هر کشور دانست. مقوله مهم دیگر در تجارت مسئله زمان است. چراکه وقتی تجارت شکل خواهد گرفت که عرضه در یک زمان معین و گاهاً محدود

نمودار ۱: مقدار صادرات و واردات کالاهای اساسی کشور با کل جهان طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۷

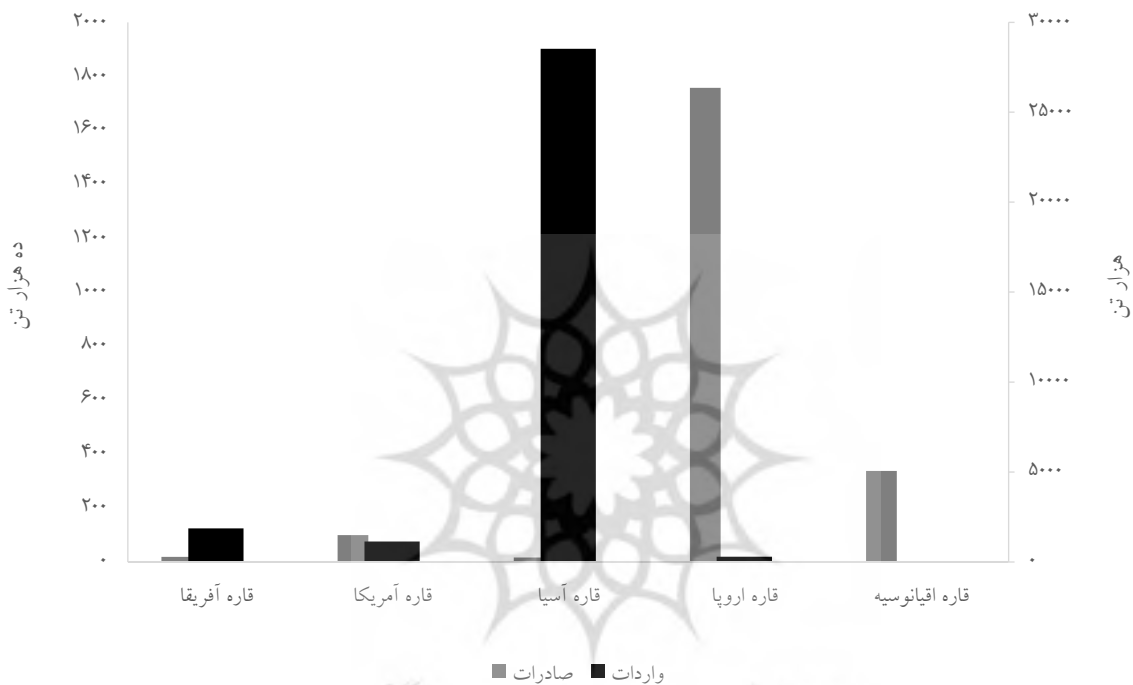

مأخذ: سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد.

گرفته است. همچنین بیشترین صادرات کالاهای اساسی نیز به قاره آمریکا به مقدار ۴۶۴۹/۸ ده هزار تن و کمترین آن ۸/۰۹ ده هزار تن به قاره آفریقا می‌باشد.

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌شود بیشترین واردات کشور از قاره آسیا به مقدار ۱۳۸۲/۶ هزار تن و کمترین آن از قاره اقیانوسیه به مقدار ۴ تن طی سال‌های ۸۹-۱۳۹۷ صورت

نمودار ۲: مقدار صادرات و واردات کالاهای اساسی هندوستان با کل جهان طی سال‌های ۸۹-۱۳۹۷

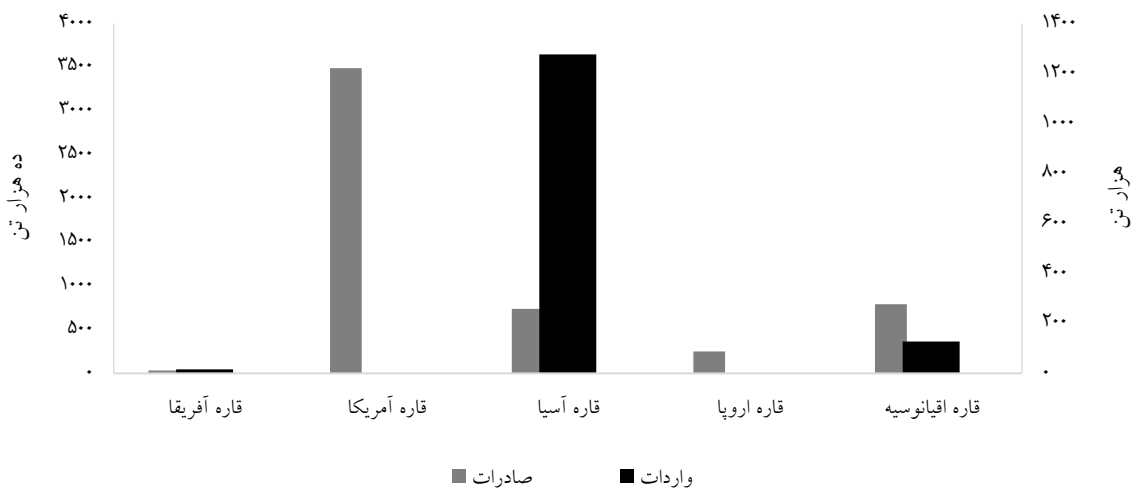

مأخذ: سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد.

عدم وجود شبکه توزیع و فروش به‌صورت کارآمد یکی دیگر از دلایل واردات ناموفق کالاهای اساسی و تأمین امنیت غذایی است. با فرض این‌که علی‌رغم تمام چالش‌ها و تحریم‌ها، کالاها و مواد غذایی با کیفیت وارد کشور شود اما به‌دلیل نبود یک شبکه توزیع گسترده و کارآمد در سراسر کشور، کالاها به‌موقع یا به‌قیمت مناسب در سید خانوار و یا در اختیار تولیدکننده قرار نمی‌گیرد.

طبق نمودار (۲)، بیشترین واردات از قاره آسیا به مقدار ۲۸۵۲۷/۹ هزار تن و کمترین آن از قاره اقیانوسیه به مقدار ۲/۶ هزار تن طی سال‌های ۸۹-۱۳۹۷ می‌باشد. بیشترین صادرات کشور هندوستان به قاره آسیا به مقدار ۱۷۵۷/۰۵ ده هزار تن و کمترین آن قاره آسیا به مقدار ۱۶/۶ ده هزار تن در مدت‌زمان مورد مطالعه می‌باشد.

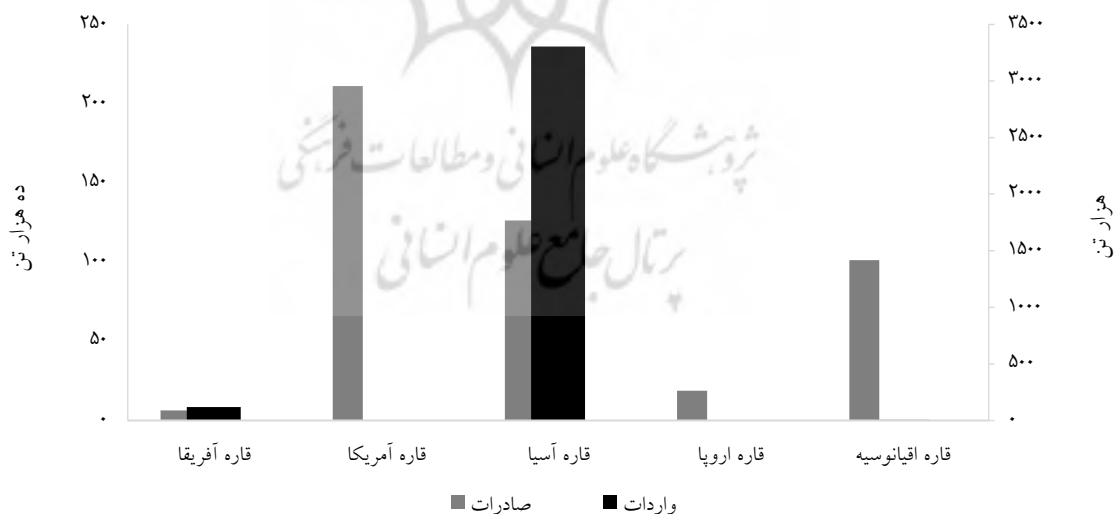
نمودار ۳: مقدار صادرات و واردات کالاهای اساسی مالزی با کل جهان طی سالهای ۸۹-۱۳۹۷

مأخذ: سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد.

در کشور مالزی نیز بیشترین واردات از قاره آسیا به مقدار ۱۲۷۵/۹ هزار تن و کمترین آن از قاره آمریکا به مقدار ۰/۱۲ هزار تن در بازه زمانی ۸۹-۱۳۹۷ می باشد. همچنین بیشترین صادرات نیز به قاره آمریکا به مقدار ۳۴۸۶/۹ ده هزار تن و کمترین صادرات به قاره آفریقا ۳۱/۹ ده هزار تن در مدت زمان مورد مطالعه است.

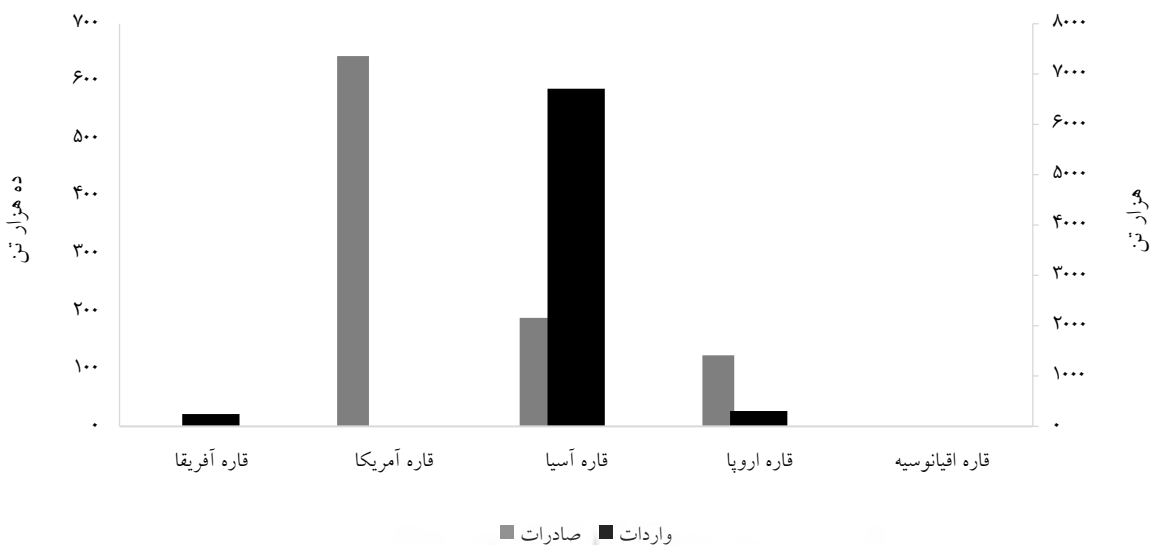
نمودار ۴: مقدار صادرات و واردات کالاهای اساسی سنگاپور با کل جهان طی سالهای ۸۹-۱۳۹۷

مأخذ: سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد.

کشور سنگاپور مانند مالزی بیشترین واردات از قاره آسیا به مقدار ۳۳۰۳/۵ هزار تن و کمترین آن از قاره آمریکا به مقدار ۰/۵ هزار تن طی سالهای ۸۹-۱۳۹۷ می باشد. همچنین بیشترین صادرات این کشور به قاره آمریکا به مقدار ۲۱۱/۱ ده هزار تن و کمترین آن به قاره آفریقا به مقدار ۶/۳ ده هزار تن در دوره مورد مطالعه است.

نمودار ۵: مقدار صادرات و واردات کالاهای اساسی پاکستان با کل جهان طی سالهای ۸۹-۱۳۹۷

مأخذ: سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد.

درحال توسعه در قاره آسیا کالاهای اساسی و محصولات کشاورزی خود (بیشتر از ۹۰ درصد کالاهای اساسی همان کالاهای خام و اولیه تولیدشده در بخش کشاورزی هستند) را به کشورهای پیشرفته در قاره‌های آمریکا و اروپا صادر کنند. قابل ذکر است که بر اساس نظریه پردازان اقتصاد توسعه یکی از دلایل عدم پیشرفت کشورهای درحال توسعه نیز همین صادرات محصولات خام و اولیه و واردات کالاهای صنعتی است. به طور کلی می‌توان این گونه عنوان کرد تا هنگامی که فقط صادرات کالاهای خام و محصولات اولیه به کشورهای پیشرفته، منبع ارزآوری و تجارت یک کشور گردد، امکان پیشرفت آن کشور و بهبود تجارت جهانی و روابط بین‌الملل در آن کشور وجود نخواهد داشت. در این صورت امکان تأمین کالاهای اساسی برای نیاز داخل به صورت کامل صورت نخواهد گرفت.

با توجه به نمودارهای فوق می‌توان دریافت که هر پنج کشور، مسیر یکسانی را در تجارت کالاهای

درنهایت در کشور پاکستان بیشترین واردات از قاره آسیا به مقدار ۶۷۰۷/۸ هزار تن و کمترین از قاره اقیانوسیه به مقدار ۰/۰۰۱ هزار تن در طی سالهای ۸۹-۱۳۹۷ صورت گرفته است. همچنین بیشترین صادرات به قاره آمریکا به مقدار ۶۴۳/۷ ده هزار تن و کمترین آن به قاره آفریقا به مقدار ۰/۱۷ ده هزار تن طی سالهای مورد بررسی می‌باشد. در چهار کشور ایران، مالزی، سنگاپور و پاکستان قاره آمریکا به‌عنوان بزرگ‌ترین مقصد صادرات کالاهای اساسی گزارش شده است. قاره اروپا نیز بزرگ‌ترین مقصد صادراتی کالاهای اساسی در کشور هندوستان می‌باشد. نتایج به‌دست آمده از این بررسی مؤید این واقعیت هستند که کشورهای پیشرفته صادرکننده کالاهای نهایی و صنعتی و واردکنندگان کالای خام و اولیه بخش کشاورزی هستند. و در مقابل، کشورهای درحال توسعه نیز صادرکننده کالاهای اساسی و واردکننده کالاهای نهایی و صنعتی می‌باشند. بنابراین این امر طبیعی است که کشورهای

فسادپذیری کالاهای اساسی و مواد غذایی، تجارت این نوع کالاها اغلب با مشکلات و چالش‌های زیادی روبرو است. و تحریم‌های صورت گرفته سبب دوچندان شدن این مشکلات و چالش‌ها می‌شود. در ادامه چالش‌ها و عوامل مؤثر بر تجارت کشور در شرایط تحریم ذکر می‌گردد.

۱. ایران یک کشور نفت‌خیز است که بیشترین درآمد ارزی خود را قبل از تحریم‌ها از طریق فروش نفت و فرآورده‌های آن کسب می‌کند، اما در حال حاضر به دلیل تحریم صورت گرفته، امکان دسترسی به این نوع درآمد ارزی وجود ندارد. بر اساس اطلاعات بانک مرکزی، صادرات نفت کشور در سال ۱۳۹۷، ۲۰۱۴۴.۹۰۰ بشکه در روز بوده است اما طبق منابع خبری، این مقدار صادرات در سال ۱۳۹۹ به روزانه ۱۰۰.۰۰۰ بشکه در روز رسیده است. بنابراین درآمد حاصل از فروش نفت برای کشور بالای ۷۰ درصد کاهش یافته است. در یک جمع‌بندی می‌توان گفت بزرگ‌ترین منبع درآمدی و ارزآوری ایران در شرایط تحریم بسیار کاهش یافته است. از سوی دیگر، تحریم‌ها شامل برخی دیگر از کالاهای صادراتی مانند فلزات خام و نیمه‌خام، خرید و فروش و تأمین قطعات هواپیما و غیره نیز می‌باشد که تماماً سبب کاهش ورود ارز به داخل کشور شده است. همچنین بر اساس اظهارات رئیس اتاق بازرگانی ایران و چین نیز احتمال کاهش ۳۵ درصد درآمد ارزی تا پایان سال ۱۳۹۹ نیز وجود دارد. در صورت نبود ارز

اساسی در پیش گرفته‌اند. بدین معنی که نیازهای کالاهای اساسی خود را از طریق واردات از کشورهای در قاره آسیا تأمین کرده و اضافه عرضه و تولید خود را نیز به کشورهای در قاره آمریکا و اروپا صادر می‌کنند. بنابراین دلیل اصلی پیشرو بودن کشورهای مانند مالزی و سنگاپور در تأمین امنیت غذایی در چه چیزی می‌تواند باشد؟ آیا نوع تجارت بر این امر مؤثر است؟ تجارت آزاد باعث پیشرفت اقتصاد دو کشور مذکور شده است؟ در تجارت آزاد تعرفه‌ها و سایر موانع تجاری کاهش می‌یابد یا کاملاً حذف می‌شود. این روش به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل جهانی‌شدن محسوب می‌شود، چراکه موجب افزایش حجم و نوع مبادلات مرزی کالاها و خدمات (افزایش بازرگانی بین‌المللی)، افزایش جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و بین‌المللی و همچنین تسریع انتقال فناوری و جهانی‌شدن تولید می‌شود.

۲. آثار و مشکلات ناشی از تحریم بر تجارت کشور با شدت گرفتن تحریم‌ها و محدودیت درآمدهای ارزی حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های آن، اهمیت تجارت خارجی در توسعه و رشد اقتصادی دوچندان شده است. تجارت خارجی منبع تأمین درآمدهای ارزی جهت سرمایه‌گذاری در فناوری نوین، گسترش بازار داخلی، رشد بهره‌وری و افزایش توان تولید در جهت توسعه اقتصادی می‌باشد (بردسیری و همکاران، ۱۳۹۶). همچنین تجارت خارجی و درجه باز بودن آن تأثیر مستقیمی بر تأمین امنیت غذایی و کالاهای اساسی در کشور دارد. از سوی دیگر، به دلیل حساسیت و

خواهد شد و این امر سبب نوسانات قیمتی بالا در کالاهای اساسی می‌شود. تعیین تفاوت مقدار تقاضا و تولید، مانع هدررفت ارز خواهد شد.

۵. وجود تحریم‌ها سبب کاهش تنوع و دسترسی ایران به تمام کالاهای موجود در دنیا شده است. به عبارت دیگر در اثر تحریم‌ها، محدودیت تجاری ناشی از عدم دسترسی به کالاهای باکیفیت با قیمت پایین‌تر ایجاد شده است. به‌عنوان مثال ایران توانایی تجارت با کشورهایی که مزیت نسبی بالایی در تولید محصولات کشاورزی با کیفیت بالا در قاره آمریکا یا اروپا دارند، به‌دلیل وجود تحریم‌ها، ندارد. همین امر سبب کاهش قدرت چانه‌زنی با کشورهای صادرکننده خواهد شد.

۶. عدم توانمندسنجی و اعتبارسنجی شرکت‌های تجاری توسط سازمان‌های دولتی، عامل مؤثر دیگر بر تجارت خارجی در کشور است. همان‌طور که گفته شد، تحریم مبادلات نفتی و هرگونه خرید مواد پتروشیمی از ایران، شرکت ملی نفت، نفتیران و شرکت ملی تانکرسازی ایران، فروش فلزات خام یا نیمه‌خام مانند آلومینیوم و آهن، زغال‌سنگ و نرم‌افزارهای مورد استفاده از سوی صنایع ایران، خرید و فروش و تأمین قطعات هواپیما و غیره سبب کاهش ارز و محدودیت عرضه ارز در کشور گردیده است. همین امر سبب کاهش درآمد ارزی و عرضه ارز شده است. با کمبود ارز، شرکت‌های تجاری زیادی نیز از عرصه تجارت کنار گذاشته شده‌اند. بنابراین نه‌تنها نوع و مقدار کالاهای وارداتی محدود خواهد شد بلکه تعداد شرکت‌های وارداتی که دسترسی به ارز و توانایی

و درآمدهای ارزی توان واردات و خرید کالاهای وارداتی به‌شدت کاهش می‌یابد.

۲. تحریم در حوزه نقل‌وانتقالات پولی و عدم دسترسی به سوئیفت یکی دیگر از عوامل مؤثر بر تجارت در کشور است. با وجود تخصیص و تأمین ارز مورد نیاز برای واردات کالاهای اساسی و مواد غذایی، امکان پرداخت ارز به کشور صادرکننده می‌تواند آن را نه‌تنها به پروسه‌ای زمان‌بر بلکه هزینه‌بر و پیچیده تبدیل نماید.

۳. یکی دیگر از عوارض کاهش عرضه ارز، چندنرخ بودن ارز است. با کاهش ارز و درآمدهای ارزی، امکان تخصیص و تأمین ارز به تمام کالاهای وارداتی وجود نخواهد داشت. از سوی دیگر، تأمین کالاهای اساسی و امنیت غذایی در یک کشور مهم‌ترین مسئله است، چراکه در صورت ناامنی غذایی اغتشاشات و اعتراضات مردمی شکل می‌گیرد. در صورت ادامه‌دار شدن این ناامنی، اقتصاد با کاهش بهره‌وری نیروی کار در تمامی حوزه‌ها روبرو می‌شود. درنهایت ناامنی غذایی در بلندمدت سبب پرورش یک جامعه با نیروی کار بیمار می‌شود، که توان تولید و رشد را نخواهد داشت. بنابراین لازم است تمهیداتی در این زمینه صورت پذیرد.

۴. عدم وجود مدیریت کارآمد در تقاضای داخلی کالاهای اساسی، عامل دیگر بر تجارت خارجی است. واردات حاصل تفاضل نیاز و تقاضای جامعه از یک کالای خاص با مقدار تولید آن در داخل است. در صورت مشخص نبودن این تفاضل، کالا و محصولات کمتر یا بیشتر از تقاضای داخلی وارد

هدف تجاری است که دستیابی به این امر نیازمند اصلاحات ساختاری، بنیادی و بلندمدت می‌باشد.

۳. ملاحظه امنیت اقتصادی

طبق نظر رابرت ماندل، امنیت اقتصادی به معنی میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، از دو روش عملکرد داخلی و حضور در بازارهای بین‌المللی است. با توجه به تعریف امنیت اقتصادی و تلاش دولت‌ها برای استقلال و تحکیم بنیان‌های اقتصاد ملی، تأمین کالاها و خدمات به اصلی‌ترین دغدغه برای کشور تبدیل شده است. به عبارت دیگر، برقراری امنیت اقتصادی در هر کشور به معنای تأمین محیط لازم برای توسعه اقتصادی و رفاه است. توسعه اقتصاد یا همان گسترش و پیشرفت تمامی بخش‌های اقتصاد اعم از بخش‌های کشاورزی، صنعتی و خدمات را شامل می‌شود توسعه و رشد اقتصاد نیازمند حمایت‌های مالی، اعتباری و تجاری است. حمایت‌های مالی از طریق معافیت‌های مالیاتی و سوبسید موجود در نهاده و حمایت اعتباری شامل تأمین اعتبارات ارزان قیمت می‌باشد. در نهایت حمایت‌های تجاری شامل برقراری یا رفع تعرفه واردات، اعطای یارانه یا جریمه صادراتی، تعیین سهمیه‌های صادراتی و وارداتی، ممنوعیت انواع دامپینگ و غیره است. همچنین رفاه می‌تواند به شکل کاهش قیمت محصولات و کالاهای باکیفیت در جامعه ایجاد گردد. در یک جمع‌بندی می‌توان گفت توسعه بخش کشاورزی و تأمین رفاه جامعه یکی از مسیرها و گزینه‌های ایجاد امنیت اقتصادی توسط دولت می‌باشد.

تجارت در این شرایط را دارند نیز کاهش می‌یابد. عدم بررسی، توانمندسنجی و اعتبارسنجی شرکت‌های تجاری باقی‌مانده سبب شده که توانایی تأمین کالاهای اساسی از طریق واردات کاهش یابد. چراکه یک شرکت نقش مؤثری در کیفیت، نحوه واردات، قیمت تمام‌شده در کالای وارداتی خواهد داشت.

۷. عدم وجود شبکه توزیع و فروش به صورت کارآمد یکی دیگر از دلایل واردات ناموفق کالاهای اساسی و تأمین امنیت غذایی است. با فرض این که علی‌رغم تمام چالش‌ها و تحریم‌ها، کالاها و مواد غذایی با کیفیت وارد کشور شود اما به دلیل نبود یک شبکه توزیع گسترده و کارآمد در سراسر کشور، کالاها به موقع یا به قیمت مناسب در سبد خانوار و یا در اختیار تولیدکننده قرار نمی‌گیرد.

با توجه به چالش و مشکلات ارائه شده ناشی از آثار تحریم، تجارت کالاهای اساسی نیازمند تمهیدات و روش‌های جایگزین می‌باشد، چراکه تعیین راهبرد مناسب تجاری برای کشور و نحوه تعامل با اقتصاد جهانی از گام‌های مهم سیاست‌گذاری تجاری کشور بوده (معاونت پژوهش‌های اقتصادی، ۱۳۹۹) و وجود چنین راهبرد مناسبی، باعث می‌شود تجارت در شرایط تحریم با چالش کمتری صورت گیرد و امکان تجارت کالاهای اساسی وجود خواهد داشت. از سوی دیگر با توجه به نظریه محمد هاشم پسران، اقتصاددان برجسته ایرانی و استاد دانشگاه‌های کمبریج و هاروارد، آثار تحریم بر متغیرهای اقتصادی مانند صادرات و واردات به صورت بلندمدت خواهد بود. بنابراین این امر نیازمند یک روند اثبات در بلندمدت و در جهت تعامل بیشتر با کشورهای

جمع‌بندی و راهکارهای پیشنهادی

شورای امنیت سازمان ملل متحد با هدف بازگرداندن صلح و امنیت بین‌المللی و طبق منشور سازمان ملل سعی در مجازات و یا تحریم هر رژیم مخالف را دارد. از سال ۱۹۶۶ این شورا ۳۰ رژیم را تحریم کرده است. تحریم‌های شورای امنیت در پی دستیابی به اهداف گوناگون، اشکال مختلفی دارد. این اقدامات از مجازات‌های جامع اقتصادی و تجاری گرفته تا اقدامات سخت‌گیرانه‌تر مانند تحریم تسلیحاتی، ممنوعیت سفر و محدودیت‌های مالی یا کالایی بوده است. در بیشتر اوقات تحریم‌ها به صورت تحریم غذا و دارو و به دلیل تحت فشار قرار دادن رژیم مورد نظر است. به عبارت دیگر، شورای امنیت تحریم را جهت حمایت از صلح، جلوگیری از تغییرات غیرقانونی، محدود کردن تروریسم، حمایت از حقوق بشر و منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای اعمال کرده است.

در ۴۰ سال اخیر، آمریکا تحریم‌های مختلف و با بهانه‌های گوناگون علیه ایران اعمال کرده است. در چهار سال اخیر در دوره ریاست جمهوری دونالد ترامپ، این تحریم‌ها شدت بیشتری یافته است. بیش از ۱۶۵ مورد تحریم علیه ایران اعمال شده است. حتی با وجود آن‌که تحریم غذا و دارو در لیست تحریم‌ها ذکر نشده است اما پیچیدگی تحریم‌های ایالات متحده مانع تجارت بسیاری از بانک‌ها، شرکت‌ها و کشورها حتی در موارد مورد معافیت با ایران شده است. چراکه تخلفات ناشی از آن سبب مجازات و تحریم‌های مالی بالایی توسط سیستم‌های مالی مهم آمریکایی خواهد شد. بنابراین بسیاری از شرکت‌های حمل‌ونقل خارجی و بیمه‌ها تمایلی به ارائه کشتی یا پوشش سفرها، حتی برای تجارت مجاز ندارند.

باتوجه به آنچه گفته شد و اثراتی که امنیت اقتصادی بر امنیت غذایی و کالاهای اساسی دارد، می‌توان به این نتیجه رسید که امنیت اقتصادی و تأمین کالاهای اساسی دارای رابطه دو طرفه هستند، چراکه امنیت اقتصادی در صورتی به اهداف خود یعنی توسعه اقتصادی و برقراری رفاه می‌رسد که امنیت غذایی در جامعه برقرار شود و کالاهای اساسی به مقدار نیاز و با کیفیت مناسب و البته به صورت پایدار در دسترس افراد جامعه قرار گیرد. برای دستیابی به این هدف، کالاهای اساسی باید از طریق تولید داخل یا تجارت خارجی انجام شود. تجارت در کالاهای اساسی و برنامه‌ریزی در راستای دسترسی مداوم جامعه به این نوع کالاها تأثیر بالایی در پایداری امنیت غذایی در کشور دارد. چراکه در شرایط بحرانی و مخاطره‌آمیز در بخش کشاورزی مانند وقوع سیل، یخبندان، سرما و ... تولید داخل به شدت کاهش می‌یابد و تجارت خارجی تنها راه تأمین کالاهای اساسی خواهد بود. بنابراین تجارت خارجی جهت تأمین کالاهای اساسی مسیر همیشگی و قابل اطمینان است (اما در چند سال اخیر شدت تحریم‌ها سبب ایجاد چالش‌ها در تجارت خارجی شده است). در نتیجه وجود تجارت خارجی به‌ویژه در کالاهای اساسی سبب ایجاد پایداری و دسترسی مواد غذایی در کشور می‌شود به عبارت دیگر، تجارت خارجی سبب ایجاد امنیت غذایی خواهد شد از سوی دیگر، زمانی که امنیت غذایی در یک کشور برقرار شود گام بزرگ و اساسی در راستای برقراری امنیت اقتصادی آن کشور برداشته شده است. در نتیجه امنیت اقتصادی دارای اثر مثبت بر تجارت خارجی کالاهای اساسی دارد. به عبارت دیگر، امنیت اقتصادی منوط به داشتن امنیت غذایی در کشور است.

- توسعه همکاری سازمان و ارگان‌های دولتی جهت از بین بردن فساد ناشی از چندنرخ بودن عرضه ارز: به دلیل کاهش درآمد ارزی و کمبود آن، بانک مرکزی در راستای تأمین امنیت غذایی و کالاهای اساسی اقدام به چندنرخ نمودن ارز کرده است. تخصیص دلار ۴۲۰۰۰ ریالی دولتی به کالاهای اساسی و تفاوت بالای ۲۰۰۰۰۰۰ ریالی آن با قیمت واقعی دلار، سبب ایجاد کانال بزرگی برای شکل‌گیری فساد مالی گردیده است. بهتر آن است سازمان و ارگان‌های دولتی در راستای از بین بردن فساد مذکور موارد ذیل را مدنظر قرار دهند.

۱. پیگیری و مجازات فسادهای صورت گرفته ناشی از تخصیص و تأمین ارز دولتی.
۲. تعیین و راه‌اندازی طرح توزیع کالاهای اساسی در سراسر کشور پس از واردات با ارز دولتی.
۳. توانمندسنجی و اعتبارسنجی شرکت‌های تجاری در راستای میزان وفاداری آنان به تعهدات درخصوص تجارت با ارز دولتی.
۴. جایگزین کردن سوبسید و یارانه به دهک‌های درآمدی پایین با همکاری بنیادهای فعال در زمینه کمک‌رسانی به مستضعفین جهت تأمین کالاهای اساسی.

- استفاده از رمز ارز و تسهیل در تجارت کالاهای اساسی: با وجود تحریم غذا و دارو، جهت تسهیل در واردات و تأمین امنیت غذایی کشور، باید کانال و مسیر دیگری را امتحان کرد. رمزارزها می‌توانند به‌عنوان یک جانشین دلار در تجارت‌های خارجی استفاده شوند. رمزارزها پدیده‌ای نو هستند که می‌توانند برای کشور ارزش افزوده ایجاد کند. بنابراین بهتر آن است که بانک

در نتیجه می‌توان گفت ایران در تحریم غذا و دارو نیز قرار دارد. در ادامه پیشنهادهایی جهت تجارت کارآمدتر و مؤثرتر در تأمین امنیت غذایی و کالاهای اساسی ارائه می‌شود:

- مدیریت کارآمد تقاضای داخلی: تقاضای داخلی در هر کشور از سه کانال تولید داخل، واردات و یا ترکیبی از هر دو مورد، تأمین می‌شود. چنانچه در یک کشور تولید بیشتر از مقدار تقاضا صورت گیرد، مازاد تولید صادر خواهد شد و اگر تولید داخل کمتر از مقدار تقاضا باشد، دولت کمبود تولید را از طریق واردات جبران خواهد کرد. بنابراین مشخص بودن مقدار تولید و تقاضا به‌صورت سالیانه برای برنامه‌ریزی در تجارت خارجی امری ضروری و غیرقابل انکار است. همچنین با تعیین بازه زمانی مقدار تولید داخل و جهانی و واردات و صادرات به‌موقع می‌توان نوسانات قیمتی و کمی کالاها و محصولات اساسی را به صفر رساند. در نتیجه بهتر آن است که سازمان جهاد کشاورزی با همکاری وزارت صمت بازه زمانی سالانه صادرات و واردات هر کالا را بر اساس تولید و تقاضای داخلی تعیین نمایند (مقدار کالای تولید به فراخور نوع آب‌وهوا و کشت سالانه متغیر خواهد بود، همچنین مقدار تقاضای سالانه نیز بر اساس رشد جمعیت و مرگ‌ومیر نیز تغییر می‌کند). با وجود مدیریت کارآمد تقاضای داخلی علی‌رغم تمام مشکلات تحریم و کمبود ارز، امکان تأمین کالاهای اساسی در داخل کشور در زمان و فصل مورد نیاز به شکل مؤثر فراهم خواهد شد.

- مرکزی و دولت رمزارزها را جایگزین دلار در معاملات بین‌المللی خود نمایند. ضروری است در این راستا جهت جلوگیری از هر نوع سودجویی مقررات و قوانین مناسب تدوین گردد.
- استفاده از سایر معادله‌ها مانند معادلات تهاتری، موازی، جبرانی و ... در تجارت کالاهای اساسی: باتوجه به شرایط تحریم و عدم دسترسی به بازارهای مالی و غیرمالی جهانی از یک‌سو و از سوی دیگر وجود شرایط بد اقتصادی و شیوع کرونا در کشور و نیاز جامعه به کالاهای اساسی، در راستای تأمین امنیت غذایی بهتر آن است دولت و شرکت‌های تجاری خصوصی جهت تسهیل در تجارت کالاهای اساسی از سایر معادلات مانند معادلات تهاتری (پایاپای)، موازی (صادرکننده کالاها یا خدمات به یک کشور، متقابل کالاها یا خدماتی را از همان کشور خریداری می‌نماید)، جبرانی (واردکننده تمام یا بخشی از قیمت کالای خریداری‌شده را به شکل کالا به صادرکننده پرداخت می‌کند)، انتقالی جبرانی سه‌جانبه (این نوع تجارت با شرکت شخص سوم در معامله شکل می‌گیرد) و قراردادهای تسویه‌ای (مبالغ معینی از کالا و خدمات در یک دوره زمانی مشخص بدون انتقال پولی صورت می‌گیرد) استفاده کنند.
- منابع**
- بنیاد هریتیج، <https://www.heritage.org/>
- جلسه راهبردی علمی - اقتصادی با عنوان: «امنیت غذایی در زمینه تجارت و راهکارهای تأمین کالاهای اساسی در شرایط تحریم». ۱۳۹۹/۰۹/۱۰.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۷)، بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۸ کل کشور، ارزیابی قیمت خرید تضمینی گندم در قوانین دائمی، قانون برنامه ششم و لایحه بودجه سال ۱۳۹۸.
- معاونت پژوهش‌های اقتصادی (۱۳۹۹)، درباره جهش تولید: چالش‌ها و راهکارهای توسعه صادرات غیرنفتی، دفتر: مطالعات اقتصادی.
- جلسه راهبردی علمی - اقتصادی با عنوان: «مرزارز و ارزهای دیجیتال و کاربرد آن در تجارت در شرایط تحریم اقتصادی». ۱۳۹۹/۰۹/۲۵.
- ژورنال وال استریت، <https://www.wsj.com/>
- سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد، <http://www.fao.org/faostat/en/#data>
- سالاری، مریم؛ خلیلیان، صادق و موسوی، سید حبیب‌اله (۱۳۹۶)، بررسی عوامل مؤثر بر تجارت محصولات کشاورزی با تأکید بر درآمدهای نفتی، فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات اقتصاد کشاورزی (۳۵)، صص ۳۳-۵۶.
- سایت آماری تجارت بانک جهانی، www.wits.worldbank.org
- سایت اطلاعاتی بخش عمومی انگلستان، www.gov.uk
- سایت بانک جهانی، <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۷)، بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۸ کل کشور، ارزیابی قیمت خرید تضمینی گندم در قوانین دائمی، قانون برنامه ششم و لایحه بودجه سال ۱۳۹۸.